

Щодо криміналістичної характеристики комп'ютерних злочинів

В статті розглядаються питання криміналістичної характеристики як складової криміналістичного аналізу щодо формування методики розслідування комп'ютерних злочинів. Досліджено зміст криміналістичної характеристики даної категорії злочинів, що надало можливість сформувати систему взаємообумовлених елементів, розкриваючи сутність механізму подій і інших властивостей.

Ключові слова: комп'ютерні злочини, криміналістична характеристика, криміналістичний аналіз, методика розслідування комп'ютерних злочинів, дані про криміналістично-значущі ознаки комп'ютерних злочинів.

В статье рассматриваются вопросы криминалистической характеристики как составляющей криминалистического анализа по формированию методики расследования компьютерных преступлений. Исследовано содержание криминалистической характеристики данной категории преступлений, что позволило сформировать систему взаимообусловленных элементов, раскрывая сущность механизма происшествия и других свойств.

Ключевые слова: компьютерные преступления, криминалистическая характеристика, криминалистический анализ, методика расследования компьютерных преступлений, данные о криминалистически значимых признаках компьютерных преступлений.

The article deals with the forensic characteristics as part of forensic analysis on formation methods of investigating computer crimes. The content of criminological characteristics of this category of crimes that made it possible to form the system elements, revealing the essence of the mechanism of events and other features.

Keywords: computer crime, criminological characteristics, forensic analysis, methods of investigating computer crimes, forensic data, evidences of computer crime.

Постановка проблеми. Криміналістична характеристика комп'ютерних злочинів є складовою криміналістичного аналізу і займає важливе місце у структурі методики розслідування комп'ютерних злочинів. Це обумовлюється її теоретичним та практичним значенням як в теорії криміналістики так і в діяльності правоохоронних органів з попередження, виявлення, розслідування та розкриття комп'ютерних злочинів. Саме практичне значення криміналістичної характеристики комп'ютерних злочинів вимагає постійних напрацювань в даній сфері, як от діагностика слідчих ситуацій як на початковій, наступній так і на заключній стадії розслідування, визначені напрямків розслідування, висуненні та перевірці версій, прийнятті ефективних та оперативних тактических рішень, застосування засобів.

Стан дослідження проблеми. Дослідженню комп'ютерних злочинів присвячені роботи П.Д. Біленчука, А.Ф. Волобуєва, В.О. Голубєва, М.В. Карчевського, В.В. Крілова, М.Ю. Літвінова, В.О. Мещерякова, Л.П. Паламарчука, Е.В. Рижкова, Ю.М. Соколова, Ю.В. Степанова, О.М. Юрченка, В.М. Цехана, В.С. Цимбалюка.

Метою статті є дослідження криміналістичної характеристики комп'ютерних злочинів, виділення елементів криміналістичної характеристики за криміналістично-значущого критерію, що притаманні злочинам цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Питання розробки методики розслідування комп'ютерних злочинів передбачають розробку рекомендацій, прийомів та умов проведення допиту, обшуку, слідчого експерименту, інших слідчих розшукових ти негласних слідчих (розшукових) дій. За своїм змістом такі рекомендації мають доволі

високий рівень загальності, тому що розраховані на використання в ході розслідування різних злочинів залежно від групової та видової специфіки без урахування більшості ключових особливостей злочинної події. Тому дані рекомендації, прийоми, умови, правила дещо абстраговані від деяких деталей і особливостей, що характерні для даних злочинів, і які мають відношення до того чи іншого конкретного кримінального провадження. Але важливе стратегічне місце в методиці розслідування комп'ютерних злочинів займає криміналістичний аналіз, а саме криміналістична характеристика цих злочинів, яка розкриваючи зміст даної категорії злочинів надає можливість сформувати систему взаємообумовлених елементів, розкриваючи сутність механізму події, інших властивостей, особливостей. Як зазначав, М.В. Салтевський криміналістична характеристика – це інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів [1, с. 419]. Разом з тим криміналістична характеристика, за визнанням деяких вчених є підставою конструювання ефективних методик розслідування (Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, І.Ф. Герасимов, В.О. Коновалова, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепельсько) [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Тут варто говорити про формування різних підходів при конструюванні визначення криміналістичної характеристики. Найбільш досконалим видається саме інформаційний, який характеризує криміналістичну характеристику, як сукупність інформації, яка певним чином субординована у систему (абстрагована узагальнена інформаційна модель конкретної події). Також саме в інформаційній моделі описані ознаки повинні мати ймовірносно-статистичні показники, що обумовлюють взаємозв'язок між елементами криміналістичної характеристики. В своєму прикладному значенні криміналістична характеристика включає обставини, які підлягають встановленню та дослідження по певній категорії проваджень з урахуванням предмета доказування [8, с. 242-246].

Криміналістична характеристика комп'ютерних злочинів займає важоме місце у структурі методики розслідування комп'ютерних злочинів завдяки пізнавальній функції для слідчого. Це обумовлюється її теоретичним та практичним значенням як в теорії криміналістики так і в діяльності правоохоронних органів з попередження, виявлення, розслідування та розкриття комп'ютерних злочинів. Практичне значення криміналістичної характеристики комп'ютерних злочинів полягає у діагностиці слідчих ситуацій як на початковій, наступній так і на заключній стадії розслідування, визначені напрямків розслідування, висуненню та перевірці версій, прийнятті ефективних та оперативних тактичних рішень, застосуванні засобів.

Отже, криміналістична характеристика комп'ютерних злочинів – інформаційна система даних про криміналістично-значущі ознаки комп'ютерних злочинів, що відображає закономірні зв'язки між ними, сприяє своєчасній діагностиці слідчих ситуацій, визначеню напрямків розслідування, висуненню та перевірці версій для вирішення завдань розслідування, встановлення обставин злочину.

Саме криміналістична характеристика комп'ютерних злочинів постійно поповнюється за рахунок аналізу слідчої, судової, експертної практики, вона також є базисною для удосконалення наявних і формулювання нових методичних рекомендацій з розслідування.

Для розуміння суті криміналістичної характеристики, в якій відображаються особливості комп'ютерних злочинів, що мають значення для їх своєчасного попередження, виявлення, розслідування та розкриття - треба співставляти її елементи відповідно до криміналістично-значущого критерію.

При цьому підставами виділення елементів криміналістичної характеристики за криміналістично-значущого критерію є:

- повторюваність ознак;
- стійкість ознак;
- практичність ознак;
- індивідуальність ознак.

Ефективність їх використання в якості емпіричної бази для побудови структурно-елементної інформаційної системи криміналістичної характеристики комп'ютерних злочинів визначається можливістю їх типізації за певними критеріями, дотримуючись відповідних вимог.

Слід зазначити, що криміналістично-значущими варто вважати закономірно повторювані у певний проміжок часу типові дані про комп'ютерні злочини, що характеризують його матеріальні і ідеальні сторони та дослідження яких використовується для досягнення мети та завдань розслідування в рамках конкретного кримінального провадження.

Комп'ютерні злочини характеризуються такими даними, які мають велику кількість ознак, що мають значення для вирішення як основних, так і проміжних завдань у кримінальному провадженні. Проте саме викоремлення цих криміналістично-значущих даних комп'ютерних злочинів, які мають значення для обрання ефективних методів, способів, прийомів та засобів розслідування, обумовлено наступними чинниками:

- існуванням даних, які містять в собі сторони як процесуального, так і криміналістичного значення;
- існуванням даних, які є носіями криміналістичної інформації;
- наявністю специфічної мети та відповідно завдань для її досягнення (швидке, повне і всебічне виявлення, попередження, розслідування та розкриття злочину).

В той же час, структуру криміналістичної характеристики комп'ютерних злочинів не можна ототожнювати з обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) [9, с. 49]. Як от, елементи кримінально-правової характеристики злочину, як предмет доказування, тобто факти, обставини кримінального провадження, які для правильного вирішення провадження підлягають встановленню за допомогою доказів, теж розглядаються як формуюча основа для криміналістичної характеристики цієї категорії злочинів. Саме структурування системи даних про криміналістично-значущі ознаки комп'ютерних злочинів визначається їх співмірністю до загальних положень про склад злочину (відповідно до КК України), до предмета доказування та обставин які підлягають встановленню [10]. Отже, система даних про криміналістично-значущі ознаки комп'ютерних злочинів становить основний (типовий) зміст криміналістичної характеристики цієї категорії злочинів. Крім того, вона долучає до себе одночасно систему даних про закономірні зв'язки між ними.

Дослідження закономірних зв'язків між окремими даними та їх групами є найважливішою властивістю криміналістичної характеристики комп'ютерних злочинів. Таке виявлення проводиться на основі аналізу наявного емпіричного матеріалу по кримінальним провадженням цієї категорії злочинів. Закономірні зв'язки в криміналістичній характеристиці комп'ютерних злочинів можуть відображати імовірнісну взаємозалежність, взаємообумовленість і взаємозв'язок у різних групах даних. Та найбільш істотними та дослідженими є закономірні зв'язки між групами даних, що характеризують об'єкт злочинного посягання, предмет злочинного посягання, обс-

тановку вчинення злочину, особистість злочинця, механізм вчинення злочину, його слідову картину і наслідки, причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, а також особу потерпілого.

Тому, загальна система криміналістичної характеристики комп'ютерних злочинів включає базові елементи (дані про), що притаманні злочинам цієї категорії. Варто віднести до системи таких елементів:

- дані про об'єкт злочинного посягання;
- дані про предмет злочинного посягання;
- дані про обстановку вчинення злочину (місце, час, інші умови);
- дані про особу злочинця;
- дані про особу потерпілого;
- дані про механізм злочину;
- дані про способи підготовки злочину;
- дані про способи вчинення злочину;
- дані про способи приховання злочину;
- дані про засоби вчинення злочину;
- дані про слідову картину злочину;
- дані про наслідки злочину.

Вищевказаний перелік не є вичерпним, бо знаходиться в опосередкованій залежності від слідчої ситуації. Саме роль криміналістичної характеристики для побудови методики розслідування комп'ютерних злочинів очевидна, оскільки являє собою інформаційну модель, що описує типові дані на якісно-кількісному рівні, з урахуванням властивостей цих видів злочинів. Слідчий порівнюючи типові дані криміналістичної характеристики з конкретною слідчою ситуацією може планувати свою діяльність відповідно до вже розробленої методики розслідування. Наприклад, створення з метою збути шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку фахівцем, дозволяє говорити про те, що злочинець, в першу чергу буде перевіряти працевдатність шкідливої програми чи технічного засобу у системах в яких він має доступ, або його не важко отримати, далі буде шукати ринок збути (якщо це не завчасне замовлення). Тому при виявленні подібної шкідливої програми чи технічного засобу є підставити вважати, що злочинця треба шукати серед «своїх», тобто тих хто має доступ до системи. При висуванні та перевірці версій в цьому випадку звичайно вирішується мотиваційне питання: «Кому це вигідно?». Звідси розслідування проваджень щодо створення з метою збути шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, розпочинається з огляду місця несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, встановлення власника та/або користувача даного місця, його допиту, допиту осіб яких мали доступ до цього місця та тих хто знаходився на місці події за останній час.

З практики розслідування даної категорії проваджень відомо, що безпосередні знаряддя злочину (або так званий кінцевий продукт) нерідко характеризує особу злочинця. Так, в залежності від наслідків які настали, несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем,

комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку в більшості випадків вчиняють злочинці які раніше працювали на цьому підприємстві чи мали доступ до неї в зв'язку з виконанням своїх обов'язків. Тому наслідки у вигляді витоку, втрати, підробки, блокування певної інформації, спотворення процесу обробки інформації буде говорити про кінцеву мету злочинного наміру та вказуватиме на його подальші наміри. Знання таких залежностей дозволяє будувати найбільш вірогідні версії щодо події злочину в цілому, або окремих його елементів.

Криміналістичну характеристику комп'ютерних злочинів варто уявляти як «шаблон», котрий необхідно накладати на вихідні дані розслідуваного злочину для виокремлення окремого із загального з метою визначення напрямку і завдань розслідування та конструювання дій. Тому криміналістична характеристика комп'ютерних злочинів повинна уявляти собою відносно стабільну систему даних про конкретний вид злочину, що закріплена Кримінальним кодексом України (Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку). Треба розуміти, що зміст криміналістичної характеристики конкретного комп'ютерного злочину постійно буде змінюватися в міру розслідування злочину, але типова криміналістична характеристика злочинів буде залишатися без суттєвих змін.

Висновки. Розуміння криміналістичної моделі комп'ютерних злочинів дозволяє заздалегідь будувати типову прогностичну модель розслідуваного комп'ютерного злочину, одночасно визначаючи ймовірно-вірогідні, кількісно-якісні співвідношення між її елементами та обставинами реальної події, формуючи напрями розшуку даних, людей, предметів, речей та ін. І не аби яка значущість міститься у криміналістичній характеристиці комп'ютерних злочинів, як складової криміналістичного аналізу, що є основою побудови методики розслідування даної категорії злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : Підручник. – К. : Кондор, 2006. – 588 с.
2. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : Ученик для вузов / Под ред. заслуженного деятеля Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2002. – 990 с.
3. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий. – М.:Юридическая литература, 2001. – 112с.
4. Криминалистика / Ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высшая школа, 2010.
5. Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: состояние и тенденции // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе. – 1993. – С. 148-151
6. Тищенко В. Б. Корыстно-насильственные преступления : Криминалистический анализ : Монография. – Одеса : Юрид. л-ра, 2002. – 360 с.
7. Шепитько В. Ю. Криминалистика : курс лекций. – Х. : Одиссей, 2011. – 368 с.
8. Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы : Учебн. пособие для вузов. – М. : ЮНИТИДАНА, 2000. – 351 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2014. – 360 с.
10. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 21 січня 2014 року). – Х. : Одіссей, 2013. – 232 с.